

ОБИЧАЈИ ЖИВОТНОГ ЦИКЛУСА

ОБИЧАЈТЕ ОТ ЖИЗНЕНИЯ ЦИКЪЛ

**ОБИЧАЈИ ЖИВОТНОГ
ЦИКЛУСА У ГРАДСКОЈ
СРЕДИНИ**

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ

ПОСЕБНА ИЗДАЊА
Књига 48

Уредник
Зорица Дивац

Рецензенти
Никола Павковић
Биљана Сикимић

Примљено на III Седници Одељења друштвених наука САНУ одржаној 26. марта 2002. године године на основу реферата академика Димитрија Стефановића и дописног члана САНУ Војислава Становчића.

Публикација је резултат рада на пројекту ЕТНОЛОГИЈА СРПСКОГ НАРОДА И СРБИЈЕ, који је финансиран у целини од стране Министарства за науку, технологије и развој

УДК
392/393 (497.11-21) (063) (082)
392/393 (497.2-21) (063) (082)

ОБИЧАЈИ ЖИВОТНОГ ЦИКЛУСА У ГРАДСКОЈ СРЕДИНИ

Београд, 6-8. септембар 2001

Етнографски институт САНУ
Београд 2002.

THE SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
ETHNOGRAPHICAL INSTITUTE

SPECIAL EDITIONS
Volume 48

CUSTOMS OF LIFE-CYCLE IN URBAN SURROUNDING
Papers Delivered at the Second Serbian-Bulgarian Scientific
Conference – Belgrade, September 6-8, 2001

Секретар уредништва
Биљана Миленковић-Вуковић

Технички уредник
Мирослав Нишкановић

Лектор и коректор
Слободанка Марковић

Превод резимеа
Бојан Жикић
Биљана Сикимић
Петко Христов

ISBN: 86-7587-024-8

Тираж 500

Штампа
Чигоја - Београд

С а д р ж а ј

Никола Пантелић: Предговор	11
Иванка Петрова: Празници в съвременната българска семейна фирма	15
Иванка Петрова: Празници у савременој бугарској породичној фирми Ivanka Petrova: Holidays in Contemporary Bulgarian Family Business	
Сретен Петровић: Прежици матријархатског културног модела у ритуалима прелаза, посебно приликом рођења и свадбе	25
Сретен Петровић: Преживелици от матриархалниа модел в преходните обреди, във връзка с раждането и сватбата Sreten Petrović: Matriarchat Model Survivals in Rites of Passage, Especially in Birth and Wedding	
Душан Бандић: Испит као ритуални чин	39
Душан Бандић: Изпитът като ритуален акт Dušan Bandić: Exam as Ritual Act	
Душан Дрљача: Обреди прелаза код Пољака у југосло- венским земљама	55
Душан Дрљача: Преходните обреди при Поляците от југославските територии Dušan Drljača: Rites of Passage of Polish in Yugoslav Countries	
Славка Гребенарова: Съвременни градски обреди в случай на личен неуспех	67
Славка Гребенарова: Савремени градски обреди у случају личног неуспеха Slavka Grebenarova: Contemporary Urban Rituals on Personal Failure	

Лидија Радуловић: Црквени ритуали животног циклуса: крштење и венчање	77
Лидија Радуловић: Църковните ритуали от жизнения цикъл: кръщение и венчавка Lidija Radulović: Ecclesiastical Life Cycle Rituals: Baptism and Wedding	
Десанка Николић: Обреди животног циклуса Срба избеглих из Хрватске	95
Десанка Николич: Обредите от жизнения цикъл на Сърбите, избягали от Хърватска Desanka Nikolić: Life Cycle Rituals of Serbian Refugees from Croatia	
Петко Христов: Селищните и семейните празници – общностни маркери	103
Петко Христов: Сеоски и породични празници – друштвени маркери Petko Hristov: Rural and Family Holidays – Social Markers	
Бојан Жикић: Кръштење одраслих и деца у Србији у последњој деценији двадесетог века	115
Бојан Жикич: Кръщенето на деца и възрастни в Сърбия през последното десетилетие на XX век Bojan Žikić: Adult and Infant Baptism in Serbia During the Last Decade of 20 th Century	
Ласта Ђаповић: Сиротиште као пример дерегулације обичаја животног циклуса – период кризе	129
Ласта Ђапович: Сиропиталището като пример за дерегулация на обичаите от жизнения цикъл – периодът на криза Lasta Đapović: Orphanage as Example of Life Cycle Deregulation – Period of Crisis	
Мирослава Лукић-Крстановић: Vox adolescentiae: мој јавни живот и спектакли	145
Мирослава Лукич-Кръстанович: Vox adolescentiae: моят обществен живот и спектакъл Miroslava Lukić-Krstanović: Vox adolescentiae: My Public Life and Spectacles	

Валентина Васева: Жената-птица в семејните обреди на Българите	163
Валентина Васева: Жена-птица у породичним обредима Бугара	
Valentina Vasseva: Woman-Bird in Bulgar Family Rituals	
Мирослава Малешевих: Менопауза – последња мистерија крви	199
Мирослава Малешевич: Менопаузата – последната мистерија на крвта	
Miroslava Malešević: Menopause – The Last Mystery of Blood	
Ана Лулева: Жените в малкият български град (XIX-началото на XX в.)	217
Ана Лулева: Жене у малом бугарском граду (XIX-средина XX века)	
Ana Luleva: Women in Bulgarian Smalltown (XIX-till the middle of XX ^c)	
Зорица Дивац: Комшијски "ритуали"	227
Зорица Дивац: Комшијските "ритуали"	
Zorica Divac: Neighbouring "Rituals"	
Галин Георгиев: Сватбените дарове в българското социјалистическо село – между разточителството и контрола	235
Галин Георгиев: Сватбени дарови у бугарском социјалистичком селу – између расипништва и контроле	
Gallin Georgiev: Wedding Gifts in Bulgarian Socialist Village – Between Wastefulness and Control	
Радост Иванова: Градската сватба – проблеми на развитието и състоянието й днес	247
Радост Иванова: Градска сватба	
Radost Ivanova: Urban Wedding	
Миљана Радованових: Горанска сватба у деведесетим годинама двадесетог века	261
Миљана Радованович: Горанската сватба през деветдесете години на XX век	
Miljana Radovanović: Gorans Wedding in 20 th Century 90's	

Евгения Кръстева-Благоева: Църковният брак в България след 1989 г. – традиция или мода	267
Евгенија Крстева-Благоева: Црквени брак код бугара после 1989 – традиција или мода	
Evgeniya Krsteva-Blagoeva: Ecclesiastical Matrimony in Bulgars After 1989 – Tradition or Fashion	
Александра Павићевић: Склапање брака у савременом српском друштву – два обрета и њихова анализа	279
Александра Павичевич: Сключването на брак в съвременното сръбско общество	
Aleksandra Pavićević: Getting Married in Contemporary Serbian Society – Two Rituals and their Analysis –	
Сања Златановић: Савремена свадба – прича о идентитету ..	291
Саня Златанович: Савременната сватба – разказ за идентитета	
Sanja Zlatanović: Contemporary Wedding – Story of Identity	
Весна Душковић: Свадбена фотографија као извор за тумачење елементата материјалне културе	303
Весна Душкович: Сватбените фотографии като извор за тълкуване на материалната култура	
Vesna Dušković: Wedding Photographs as Material Elements Interpretation Source	
Рачко Попов: Зооморфният код в погребалните представи на Българите (конете на св. Тодор)	321
Рачко Попов: Зооморфни код у погребним обредностима Бугара	
Ratchko Popov: Zoomorphic Code in Bulgar Funeral Rituality	
Ваня Николова: "Погребение – сватба" – идея и обредна практика	329
Вања Николова: "Погреб – свадба" – идеја и обредна пракса	
Vanya Nikolova: "Funeral-Wedding" – Idea and Ritual Practice	
Станка Јанева: Промени в надгробните знаци по време на преход	341
Станка Јанева: Промене у надгробним знацима у времену транзиције	
Stanka Yaneva: Funerary Signs Changings in Period Of Transition	

Мирослав Нишкановић: Читуље и памћење предака	355
Мирослав Нишканович: Помениците и паметта за предците	
Miroslav Niškano vić: Obituaries and Ancestral Rememberance	
Јадранка Ђорђевић: Промене у односима сродника услед смрти члана породице	363
Јадранка Джорджевич: Промени в отношенията между родствениците след смъртта на член от семейството	
Jadranka Đorđević: Changes in Relatives Relations Due to Death of Family Member	
Зорица Ивановић: Накога личе деца: сродство код Срба и принципи перцепције сличности међу сродницима	375
Зорица Иванович: На кого приличват децата: роднинство при сѐрбите и принцип на приема на приличване помежду роднини	
Zorica Ivanović: Who do Children Take After: Serbian Kinship and Principles of Perceiving the Resemblance Between Kins	

СКЛАПАЊЕ БРАКА У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ДРУШТВУ – два обреда и њихова анализа –

У периоду кризе евидентна је ревитализација улоге цркве у народном животу. Млади брачни парови најчешће приступају и грађанској регистрацији и црквеном венчању. Сличности и разлике између ова два *обрета*, начин на који се приступа једном, односно другом, као и подаци о (не)учествовању у животу цркве оних који се у цркви венчавају, представља занимљив одраз друштвених дешавања.

Кључне речи: венчање, регистрација, црква, ревитализација.

Чин венчања као део шире свадбене церемоније није никад био у "жижи интересовања" етнолога. Ово вероватно произлази из чињенице да је сâмо венчање, у ритуалном смислу, у поимању нашег народа, било од маргиналног значаја. Пракса невенчаних бракова, релативно распрострањена у нашем традиционалном друштву, имала је, поред осталих разлога, корена и у схватању да је свадбено весеље оно које озваничава заједницу двоје људи, док је с венчањем "могло и да се сачека". Ипак, треба рећи да је најчешћа ситуација¹ била да се људи који праве свадбу и венчају, док се у случајевима невенчаних бракова одлагало и једно и друго.

До увођења обавезног грађанског брака у Србији, чин црквеног венчања био је једини формални начин склапања брачне заједнице. Он је био праћен релативно малим бројем народних обичаја и веровања (на пример: тркање до црквених врата или међусобно "гажење младенаца ради обезбеђивања превласти у браку"²,

---

¹ Ово тврдим на основу сопствених истраживања.

² Тихомир Ђорђевић, Живот у браку, *Наши народни живот* 1, Провсета, Београд 1984, 337; Јан Адамовски, Семантика и организација

бројање страна јевањђеља током службе ради регулисања жељеног броја деце или дужине времена за које је жена желела да одложи прву концепцију и сл.³), док су сви остали моменти свадбене церемоније били обележени и пропраћени бројним, разноврсним ритуалима с веома одређеним друштвеним значењима и функцијама.

Правци друштвено-политичког развоја југословенског друштва, као и његова послератна (Други светски рат) и најновија историја, одразили су се на све сфере друштвеног живота. Прешавши у правну надлежност државне власти⁴, брак као релативно трајна заједница двоје људи различитог пола и основа породице, као и ритуали који су пратили његово склапање, доживели су трансформацију⁵, с идеолошког аспекта и с аспекта структуре и функције ритуала.

Генерални правац трансформације односио се на редукцију и промену функција ритуала (посебно у условима градског живота), као и на промене у схватању суштине институције брака, унутрашњих начела функционисања брачне заједнице и основа на којима она почива.

У раду ће бити дат кратак осврт и анализа црквеног и грађанског чина венчања и, на основу њих, претпостављеног, односно, прокламованог концепта брака, као модела који егзистира у државној, односно религијској идеологији, као и ставова будућих младенаца о једној односно другој "врсти" венчања.⁶

Припреме за црквено венчање су двоструке. Оне подразумевају прикупљање докумената који су, као обавезни, прописани црквеним брачним правом. То су породични родослови, чија је сврха да се отклони било каква могућност постојања брачне забране или сметње у виду сродства између будућих супружника, увере-

---

простора свадбеног обреда (територија, пунктови, пут), *Кодови словенских култура* бр. 3, Београд 1998, 14-26, 16.

³ Тихомир Ђорђевић, н. д., 323.

⁴ По Основном закону о браку, из 1946, уведен је обавезан грађански брак на читавој територији ФНРЈ.

⁵ О трансформацији свадбених ритуала као показатељу друштвених кретања, занимљиво је погледати рад, Сања Златановић, Реафирмација традиције и свадбени ритуал, *Животни циклус*, Етнографски институт с Музей, Софија 2000, 223-230.

⁶ Анализа је извршена на основу проучавања постојеће литературе, правних уредби о браку, личних посматрања чина венчања у две београдске цркве: црква св. Апостола на Топчидеру и црква св. Александар Невски, на Дорћолу, као и у општини Стари Град и на основу анкете спроведене међу будућим младенцима, приликом њиховог заказивања венчања.

ње пароха надлежног за венчање о "слободном стању" женика, односно, невесте и извод из матичне књиге склопљених бракова да су лица која желе да склопе брак у цркви извршила "регистрацију" пред надлежним државним органима.⁷ Подношење последњег документа свештенику који треба да обави венчање, прописано је и државним законима о браку, али се данас на томе не инсистира као раније. Дакле, могуће је обавити црквено венчање и без претходно обављене грађанске регистрације, из чега произлази и извесна могућност формалне полигамије – односно да једна особа буде и у црквеном и у грађанском браку, али с две различите особе. Породични родослови су у потпуности избачени из праксе, а што се тиче провере (не)постојања брачне забране у виду сродничког односа будућих супружника, рачуна се на њихову савесност и савесност њихових родитеља. Поред тога, у три узастопна недељна дана, уочи венчања, оба пароха (и младин и младожењин, уколико су из различитих парохија) врше оглашавање венчања, обавештавајући присутне парохијане о томе ко ће се с ким венчати и позивајући их да саопште уколико знају за постојање било какве брачне забране у одређеном случају.

Други део припреме представља предбрачни испит који обавља парох веренице и који се састоји у упућивању брачника у смисао који браку даје православна црква, као и њиховом подучавању основним молитвама и правилима хришћанског живота. На предбрачни испит, младенци долазе са брачним сведоцима који се у народу погрешно називају кумовима.⁸ Испит се наставља у цркви где се читају молитве и будућим младенцима постављају иста питања која ће им бити постављена и током сâмог чина венчања. Данас се овај други део испита обично изоставља и бива обављен на сâм дан венчања. Предбрачни испит је пуноважан докле год се не поништи и представља брачну сметњу за ступање у брак с трећим лицем.⁹

Заруке су, по канонском праву имале исти значај као и брак, па се онај који је из ма којег разлога прекинуо веридбу (чак и у случају смрти вереника или веренице) и венчао се с другом особом, сматрао другобрачним. Да би "ублажила" овај закон, црква

---

⁷ Бранко Цисарж, *Црквено право II*, Београд 1973, 120.

⁸ Ово произлази из старе праксе да се, као сведок на венчању узима особа која је крстила дете. По учењу православне цркве, кумство је искључиво веза која настаје између неофита и онога који га је крстио.

⁹ Бранко Цисарж, н. д., 121.

је током времена укинула обичај ранијег заручивања, те се и он данас обавља непосредно пред венчање.¹⁰

С обзиром то да је по православном учењу брак света тајна, чин црквеног венчања устројен је и усмерен у правцу освећивања брачне заједнице и упућивања (кроз молитве и ритуал) младенаца у светотајински живот. У православној цркви венчање је некада обављано у оквиру Свете литургије која представља централни "догађај" хришћанског живота.¹¹ Како и зашто је дошло до одвајања чина венчања од литургије, образложено је у мојој студији о народном и црквеном браку¹², па се овде нећу на томе задржавати. Само бих напоменула да је данас све чешћи случај да млади захтевају да буду венчани у склопу свете литургије, с тим што се овде ради о људима који и иначе редовно учествују у животу цркве.

Сâm обред црквеног венчања детаљно је описан у православној литератури¹³ (чија су издања и наслови данас све многобројнији), тако да ћу се овде задржати само на неким његовим деловима.

По црквеним прописима, венчања се обављају у преподневним часовима, најчешће суботом или недељом, после литургије. Обред почиње чином заручења током кога се будући младенци "прстенују" и читају се молитве сличне онима које ће бити читане и током обреда венчања. Дакле, на почетку обреда, младенци стоје испред царских двери (олтара), мушкарац, са десне стране окренут икони Христовој, а жена, са леве, окренута икони Богомајке. Тако се састају испред тог праобраза брака, који је основа православног схватања и тумачења ове свете установе.¹⁴ Њихове бурме се налазе на светом престолу чиме је извршено њихово освећење. Уводна молитва је иста као на почетку литургије и сваког обреда који се у цркви обавља, што сведочи о јединству светих тајни са централним делом живота цркве. Молитве које се даље читају су молбе Богу за: спасење душе, мир света, јединство Цркве, свети храм и оне који у њега улазе, епископа, клир и "раба и рабу Божију". "Жеље" које се кроз молитве изричу, недвосми-

---

¹⁰ Исто, 124.

¹¹ Епископ бачки Иринеј (Буловић), *Поредак чина венчања у склопу свете литургије*, у: *Православни брак и породица*, Светигора, Цетиње 1995, 45.

¹² Александра Павићевић, *Народни и црквени брак у српском сеоском друштву*, Посебна издања Етнографског института САНУ 46, Београд 2001, 24, 25.

¹³ "Чин заручења и венчања", у: *Православни брак и породица*, 27-44.

¹⁴ Павле Евдокимов, *Тумачење чина свете тајне брака*, у: *Православни брак и породица*, 47.

слено сведоче о пожељним вредностима и односу супружника. То су молбе "да им Бог пошаље савршену и мирну љубав и помоћ", "једномислије и постојану верност", "беспрекорно живљење и делање", "чеда на наследство рода", "частан брак и брачну постељу неоскрвњену", као и да све сачува "од сваке невоље, гнева, опасности и нужде".¹⁵ У централном делу обреда заручења, вереницима се стављају бурме, прво мушкарцу, па жени, које потом "кум" три пута размењује: с женикове на невестину руку и обрнуто. По теолошком тумачењу, овај поступак симболише узајамно преузимање судбине, док се сâм прстен узима као "залог" верности (међусобне верности супружника и њихове заједничке верности истинама православне вере и Богу).¹⁶

Обред венчања обавља се на средини цркве. Уводна, литургијска молитва, *Благословено Царство Оца и Сина и Светога Духа сада и увек и у векове векова*, којом се отвара димензија простора и времена вечности, (што, по учењу, и јесте димензија у којој литургија егзистира), чита се после молитве у којој се "препоручује" страх Господњи и говори о ономе што је обећано онима који се Бога боје и после питања о слободној вољи младенаца да ступе у брак (питање се прво поставља младожењи). Затим свештеник изговара исте молитве као и током обреда заручења, истичући поново нужност очувања светиње и неговања хришћанских врлина, кроз верност, међусобну љубав и милосрђе.¹⁷

Молитве у којима се говори о чину стварања и забрани "људског мешања" (што је Бог саставио, човек да не раставља) у оно што је у надлежности сâмог Бога, као и директно обраћање и позивање Бога да "пружи руку из светог обиталишта и сједини у једну плот" Своје слуге, претходе централном делу обреда венчања, наиме стављању круна, "венаца" на главу младенаца.¹⁸ Након тога читају се текстови (из Посланице Ефесцима св. апостола Павла и јевањђеље од Јована) у којима је истакнут унутрашњи поредак и однос мужа и жене који црква проповеда, као и благослов који брак има од стране самог Господа Исуса Христа.

На крају, после поновних молитви за милост, живот, мир, здравље, спасење, светост, безгрешност, опроштај грехова, као и за све присутне, посебно за "свадбене функционере" (кума, старог свата, девера), свештеник даје младенцима да пију освећено вино (што је остатак обичаја причешћивања на дан венчања), а затим

---

¹⁵ "Чин заручења и венчања", 29, 30.

¹⁶ Павле Евдокимов, н. д., 48; "Чин заручења и венчања", 31.

¹⁷ "Чин заручења и венчања", 32-35.

¹⁸ Исто, 36-38.

их води у кружни опход (он је некада вршен око цркве, а данас се врши око сточића, у цркви, на коме стоје предмети потребни за обред).¹⁹

Сâм опход, с обзиром на симболику круга, симболише вечност, као што и "свето литургијско време одговара чежњи за вечношћу и изгубљеним рајем и предизображава царство." Тиме пут брачног живота бива смештен у "осовину вечности", односно, пут супружника постаје њихов заједнички пут ка вечном животу.²⁰

Иако је, као што сам више пута напоменула, у оквиру одређених форми црквеног обреда и пратећих формалности, временом долазило до извесних промена²¹, па се и данас у неким црквама примећује тежња да се обред венчања скрати, суштина обреда је остала иста, а самим тим и порука коју он носи.

По дефиницији, коју у својим канонима истиче православна црква, брак је света тајна љубави и заједнице брачника у времену и вечности; он је одређен као јединство двеју особа у једном бићу и суштини, као сједињење у једно тело и једну душу, али у својству двеју личности.²² За изношење темељнијег теолошког тумачења брака, било би потребно много више простора него што овде имамо. Зато ћу изнети само основне елементе на којима ово богословље почива, а који су "читљиви" из молитви које прате црквени обред венчања.

Прва и основна одлика брака, у православном концепту је његова светост. Она произлази из уверења да је брак уговор, односно врста (светог) савеза између супружника међусобно и са Богом. У оквиру овог уговора, они се пред Богом, заклињу да ће живети у складу са законом и поштовати основна начела хришћанског живота, а за узврат им се нуди обиље плодова земаљских (материјално благостање и богатство у деци, миран живот, здравље итд), као и "небеска блага". Као основна начела и пожељне вредности хришћанског живота истакнут је апсолутни мушки се-

---

¹⁹ Исто, 39-42.

²⁰ Павле Евдокимов, н. д., 53.

²¹ Вилма Нишкановић истиче да је црква, у послератном периоду, у жељи да привуче што већи број верника, чак чинила уступке у смислу одобравања венчања током постова. Ја бих, међутим, истакла, да је црква увек чинила ове уступке, у изнимним ситуацијама и да су они дозвољени по црквеним канонима. Види: Вилма Нишкановић, Неке карактеристике свадбених обичаја у Београду на примерима општине Стари Град и Нови Београд, *Етнологишке свеске* I, Београд 1978, 162..

²² А. Богдановић, Света тајна љубави, у: *Православни брак и породица*, 5.

ниорат, али пропраћен примером Христове љубави и жртве за Цркву (паралела је повучена између женика и Христа и невесте и Цркве), мучеништво (као најупечатљивија аналогија помиње се Христова мученичка смрт, а круне, односно, венци симболишу његов, трнов венац и позивају на узајамно жртвовање, али и подсећају на венце славе које ће задобити они који одговоре овом позиву), многобројни пород, љубав према деци, верност и "неукаљаност брачне постеље" (у чијем правцу је усмерен највећи број молитви), и милосрђе. Последња врлина, као и стално помињање у молитвама читаве заједнице, породичне и црквене, даје "уговору" и друштвени (да не кажемо, секуларни) значај, односно, говори о концепту брачне заједнице, као основне социјалне заједнице из чијег "исправног" устројства проистиче добробит за читаво друштво.

Грађанско венчање обавља се у свечаној сали општине, а од скора и на мање формалним местима, по избору младенаца²³, на начин прописан *Законом о браку и породичним односима* (из 1980, 1988, 1993, 1994 – даље ЗБПО), који је основни извор породичног права у Републици Србији.

Заруке као врста посебног и на одређени начин склопљеног правног односа, по овом Закону не постоје, мада се у одређеним његовим одредбама будући супружници помињу као "вереници".

Припреме за закључење грађанског брака подразумевају пријаву коју вереници подносе матичару, прилажући уз то и извод из матичне књиге рођених, а по потреби и друге документе. Потоњи подразумевају евентуално решење о разводу претходног брака, као и судско одобрење за обављање брачне регистрације малолетних лица или лица која су у таквој врсти сродничког односа који се сматра брачном сметњом (овакво одобрење могу добити тазбински сродници: свекар и снаха, зет и ташта, као и сродници по усвојењу: очух и пасторка и маћеха и пасторак) (члан 46-49. ЗБПО).

Матичар је дужан да, на основу изјава лица која желе да ступе у брак, а по потреби и на други начин, провери постоји ли нека од брачних сметњи или забрана (једна од индикација за посебну проверу било би евентуално исто презиме младожење и невесте) (чл. 52. ЗБПО).

Можемо да констатујемо да и у оквиру концепта грађанског чина венчања постоји одређена врста предбрачног испита и то у облику обавезе матичара да лицима која желе да ступе у брак

---

²³ Мирослава Лукић-Крстановић, *Продукција свадбене светковине у Београду*, у: *Животни циклус...*, 213.

препоручи да се, до дана закључења брака узајамно обавесте о стању здравља, да посете брачно, односно породично саветовалиште где ће се упознати са стручним мишљењем о условима за развој складних брачних односа, као и здравствену организацију у којој ће добити информације о могућностима и предностима планирања породице (чл. 55. ЗБПО). Младенци имају право да прихвате или не прихвате ове сугестије, што не утиче на одобрење за склапање брака. Данас се, у београдским општинама, овај део припрема углавном не спроводи.

По члану 56. ЗБПО, закључење брака врши се на свечан начин и у за то посебно намењеној просторији. У коментару истог члана стоји да просторија треба да буде тако опремљена и украшена да се издваја од других просторија, а да се свечаност закључења брака испољава и у одећи лица која приступају венчању, као и у њиховом "достојанственом" понашању.²⁴ "Закључење брака у одређеној форми требало би да онемогући брзоплето и непромишљено закључење брака."²⁵ И по грађанском закону, као и канонском, венчању, поред брачних другова присуствују два сведока, с тим што, ЗБПО омогућава да, у изузетним условима, један брачни друг не буде присутан лично, него преко опуномоћеника (чл. 58. ЗБПО). Оваква могућност у црквеном праву не постоји.

Закључење брака почиње утврђивањем присутности наведених лица, као и непостојања брачних сметњи и забрана (чл. 60. ЗБПО). Након тога, матичар упознаје брачне другове с одредбама Закона, читајући им чланове од 65-70, 287/1, 320/1 и 321/1. Супружници стоје испред стола, жена са десне, мушкарац с леве стране. Пошто је прочитао делове Закона, матичар, који се налази с друге стране стола, пита појединачно сваког од будућих брачних другова, прво жену, па мушкараца, да ли пристају да међусобно закључе брак. После датих сагласних изјава о закључењу брака, матичар проглашава да је брак закључен (чл. 61. ЗБПО).

У Коментару ЗБПО, брак је дефинисан као таква заједница у којој се остварују истовремено интереси брачних другова, породице и друштва. То је законом призната и уређена, потпуна, трајна, сексуална, емоционална, економска и просторна заједница живота брачних другова.²⁶

Сам чин грађанског склапања брака може се посматрати на два нивоа: на нивоу форме и нивоу садржаја.

---

²⁴ Илија Бабић, *Коментар Закона о браку и породичним односима*, Службени лист СРЈ, Београд 1999, 56.

²⁵ Исто, 56.

²⁶ Исто, 9.

Посебно опремљена и украшена просторија у којој се венчање обавља, као и захтев за прикладном одећом и понашањем главних учесника, дају моменту склапања брачног уговора свечани карактер, односно, језиком антрополошке анализе говорећи, карактер светости. Међутим, оно што овај "ритуал" чини световним јесте одсуство односа, са божанством, натприродним или вишим силама. Може се у оквиру анализе форме овог чина повући паралела између елемената грађанске и црквене церемоније, на пример: свечана сала/црква, матичар/свештеник, држава/Бог, али, евентуални закључак о постојању ове аналогије на значењском нивоу обреда, требало би да следи из темељније семиолошке анализе. Положај будућих супружника, на левој, односно, десној страни у односу на "служитеља" (обрнуто него у цркви) остаје без посебног објашњења. Давање предности жени у изјави сагласности и потписивању у књигу венчаних, требало би да сведочи о равноправности полова која је прокламована државним законима (мада је у случају када било ко има предност, апсурдно говорити о равноправности), али сматрам да је то више израз поштовања правила лепог понашања (бонтона), у стилу, "даме имају предност".

Што се тиче садржаја чина, он сведочи о пожељним вредностима и односима у брачној заједници, прокламованим од стране законодавца. О овоме најбоље говоре чланови Закона који се током венчања читају. Тако се чланом 65. супружницима гарантује право на независност и слободу у избору занимања, у члану 66. истакнута је њихова дужност да развијају осећање међусобне солидарности и солидарности према другим члановима породице, а члан 67. наглашава равноправност брачних другова у свим личним имовинским односима. Верност и узајамно помагање, као дужност супружника "препоручује" се чланом 68. У члану 69. стоји да муж и жена споразумно одлучују о месту становања и да сразмерно својим могућностима, свако појединачно, доприноси издржавању породице. У члановима 70, 287, 320, 321. законодавац се бави регулисањем имовинских односа и дефинисањем појмова посебне и заједничке имовине у браку. Дакле, као пожељне вредности истакнуте у наведеним законским одредбама имамо: међусобну независност супружника, солидарност, равноправност, верност и узајамност, споразумевање око битних животних питања и, понајвише наглашене, непоремећене имовинске односе. Третирање брака, као врсте друштвеног уговора у коме се превасходно мора водити рачуна о "опипљивим" и закону доступним категоријама, видљиво је, осим у поменутиим одредбама закона које су, као битне издвојене из целине, и у коментару члана 56. ЗБПО, у

коме се каже да свечана форма закључења брака "издваја исти од других краткотрајних (без зареза између!) имовинско-правних послова".²⁷

Дакле, грађанским обликом брака регулисани су првенствено правни односи супружника, док црква ставља нагласак на духовни живот и морална питања. На тај начин је, не у потпуности, али највећим делом код грађанског брака, занемарена унутрашња страна брака и личног, емотивног, психолошког и духовног живота супружника.

Познато је да је у периоду после Другог светског рата венчање у цркви сматрано непожељним, а тренд "заобилажења" религијског облика склапања брака задржао се све до 70-их година.²⁸ Међутим, у условима социо-економске кризе и ратних дешавања, од почетка 90-их долази до знатног повећања броја бракова склопљених у цркви, па се скоро може рећи да они постају и правило.²⁹

На основу анкете и разговора с будућим брачним паровима (обухваћено је око 30 парова), може се донети закључак да већина планира да своје венчање обави и по грађанским и по црквеним законима. Свега пет парова се изјаснило негативно по овом питању, од чега два пара планира да касније обави црквено венчање. Особе које су испитане, црквено венчање углавном доживљавају као ствар традиције (15 парова), "романтичан" чин (7 парова), реалну потребу (6 парова). Што се тиче осталих сегмената црквеног живота, он се, код анкетираних, понајвише своди на одлазак у цркву да се упали свећа и на освећивање славског колача у цркви. Занимљиво је да је већина испитаних (11) изјавила да би желела да има троје деце а потпуна једногласност је постигнута по питању дечијег крштења. Исто тако, будући супружници углавном дају већи значај црквеној форми венчања, што се може поткрепити и чињеницом да неки од њих грађанску регистрацију остављају за "другу прилику". Та прилика обично бива мање свечана него црквено венчање за које је скоро неизоставна бела венчаница за невесту (код матичара "може да прође" и једноставнија одећа) и њој најчешће присуствује мањи број људи него што је то случај у цркви. На "спектакл-венчању" какво је било венчање Жељка Ражнатовића Аркана и Светлане Величковић-Цеце,³⁰ акценат у сценарију је такође стављен на црквено венчање, док је грађански чин венчања пропраћен са много мање помпе.

---

²⁷ Исто, 56.

²⁸ Мирослава Лукић-Крстановић, н. д., 212.

²⁹ Исто.

³⁰ Исто.

Венчање се може посматрати као једна од лиминалних фаза комплексног обреда прелаза какав је свадба. Међутим, с обзиром на то да се оно некада одвија и одвојено од свадбеног церемонијала, поставља се питање да ли се само венчање може посматрати као обред прелаза. Јасно је да би се, услед недостатка већег броја ритуала и обичаја овде радило о сасвим једноставној конструкцији. Оно што је занимљиво овде приметити је статус иницијаната при повратку у "нормално" стање.³¹ Они, сада венчани, егзистирају у заједници као муж и жена, с тим што црквеним венчањем (иако црква нема силу закона) они постају обавезни да следе правила хришћанског живота супружника, јер ће, у супротном бити лишени светог причешћа или ће се наћи под неком другом епитимијом. (Ово је наравно прокламовани модел и тиче се оних који активно учествују у животу цркве). Чин грађанског венчања, као ни сâм Закон не носи са собом ту обавезу.

Тренутак "сада можете пољубити младу" није предвиђен ни у оквиру црквеног ни у оквиру грађанског венчања, али он скоро никада не изостаје. Овај пољубац варира од "пристојног", "уобичајеног" руковања и пољупца у образ па до "филмског" пољупца. Кажем "филмског" нешто из пристojности, а нешто због могуће чињенице да је он и виђен на филму. Јер, ако је и уобичајен у свакодневном животу, па тиме и након грађанске регистрације, у контексту црквеног венчања крајње је неумесан. Овај моменат, као и још неки видови понашања оних који, као "публика" присуствују црквеном венчању, нпр: држање за руке, "наслањање" на партнера, разговарање, зачикавање младенца док им свештеник поставља питање да ли су се обећали неком другом, сведочи (поред осталих ствари) да венчање у цркви није мерило религиозности (бар не у оном смислу у коме ову реч тумачи православна црква). Ипак, оно је, између осталог (с обзиром на повећан број венчања у последњој деценији XX века), индикатор одређених потреба, личних и друштвених. И на једном и на другом нивоу то је потреба за остваривањем одређеног (реално непостојећег) континуитета с историјским тековинама српског народа. То што се појединци или групе, у оквиру одређених политичких трендова и стремљења позивају на одређене елементе овог наслеђа, не мења чињеницу постојања ове потребе на индивидуалном нивоу.

Да ли ће она бити препуштена стихији из које произлази селективност и површност у избору елемената традиције или би

---

³¹ Овај термин користи Иван Ковачевић, *Семиологија ритуала*, Београд 1985, 118.

требало предузети кораке (на плану социјалне, просветне, правне политике) ка темељнијем и суштинскијем успостављању континуитета, питање је за дискусију.

Александра ПАВИЧЕВИЧ

СКЛЮЧВАНЕТО НА БРАК В СЪВРЕМЕННОТО СРЪБСКО ОБЩЕСТВО

В периода на криза се наблюдава ревитализация на ролята на църквата в живота на народа. Младите брачни двойки най-често предприемат и гражданска регистрация на брака си, и венчаване в черква. Сходствата и разликите между тези два *обрета*, начинът, по който се извършва и единият, и другият, както и данните за (не)участието в живота на църквата на тези, които са се венчали в черква, представлява интересно огледало на обществените събития.

Aleksandra PAVIĆEVIĆ

GETTING MARRIED IN CONTEMPORARY SERBIAN SOCIETY – Two Rituals and their Analysis –

The revitalization of the part that Orthodox Church makes in public life is obvious in the period of crisis. Young couples the most likely take both the civil ceremony and the ecclesiastical matrimony. The similarities and the differences between these two *rituals*, the way of the approachment to both of them, as well the data of (non)taking part in the life of Church of those taking ecclesiastical matrimony, all of them present an interesting mirror for the social occurrence.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

392/393 (497.11-21) (063) (082)

392/393 (497.2-21) (063) (082)

ОБИЧАЈИ животног циклуса у градској средини /
(уредник Зорица Дивац). – Београд : Етнографски
институт САНУ, 2002 (Београд : Чигоја штампа).
408 стр. : илустр. ; 21 см. – (Посебна издања /
Српска академија наука и уметности, Етнограф-
ски институт : књ. 48)

Текст на срп., енгл. и буг. језику. – Тираж 500. –
Стр. 11-13: Предговор / Никола Пантелић. – На-
помене и библиографске референце уз текст. –
Библиографија уз поједине радове. – Резимеа на
енгл. и буг. језику.

ISBN 86-7587-024-8

1. Дивац, зорица

а) Животни обичаји – Србија – Зборници б) Жи-
вотни обичаји – Бугарска – Зборници

COBISS-ID 99654668